PRONOMINALELE *O* NEUTRAL ŞI *O* ETIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ELENA TAMBA DĂNILĂ

1. Aflată într-o continuă încercare de „apropiere" de evoluţia *limbii*, *teoria gramaticală* prezintă, mai ales la nivelurile morfologic şi sintactic, situaţii discutabile, generate de anumite structuri din *limbă*.

Există în gramatica românească de tip clasic probleme de *teorie gramaticală* şi nu de *limbă*, în sensul că unele fapte de limbă fie că au fost ignorate, fie că au fost numai menţionate fără a fi interpretate, fie că, atunci când au fost luate în discuţie, nu au primit soluţii convenabile. Unul dintre faptele aflate în această situaţie este reprezentat de formele pronominale de acuzativ **o**, **le**, **te** şi de formele pronominale de dativ **i** şi **mi** care au fost şi sunt considerate încă în exclusivitate forme flexionare de pronume personal propriu-zis, cu referent nominal identificabil (*Am văzut-o pe fată la Universitate. I-am spus fratelui tău vestea*)[1]. Începând cu primele gramatici româneşti de tip clasic, au fost luate în discuţie şi structurile în care formele flexionare pronominale nu mai făceau trimitere la un referent nominal, ci la unul frastic (forma pronominală este substitut pentru o propoziţie, frază, text) (*Nu mă interesează această problemă şi am spus-o de ieri*) sau chiar structurile în care nu mai există un referent, un element substituit identificabil (*M-a văzut şi a luat-o la fugă*).

Considerând că structurile în care apar formele flexionare pronominale **i** şi **le** (ca *Dă-i cu bere, dă-i cu vin!*, *Le are cu matematica* – unde nu se mai identifică referentul care să justifice forma pronominală) sunt de dată mai recentă în limbă şi, ca atare, în teoriile gramaticale, vom analiza problema formei pronominale *o cu referent frastic* şi, în mod special, a lui *o fără referent identificabil*, care, şi din punctul de vedere al circulaţiei în limbă, este mult mai frecventă.

---

[1] Această accepţie a formelor flexionare pronominale menţionate este prezentă încă din primele gramatici româneşti: Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească* (1757), ediţie de N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969; Samuil Micu, Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780), ediţia a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, dar şi la Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatica românească* (1828), ediţie de Valeria Guţu-Romalo, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980; P. Câmpeanu, *Gramatica românească*, ediţia a II-a, Iaşi, 1880 sau la Timotei Cipariu, *Grammateca limbei române*. Partea I. *Analitica*, în *Opere*, vol. II, ediţie de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei, 1992.

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, Bucureşti, p. 65–74

II. În gramaticile româneşti de tip clasic mai „vechi", aceste situaţii fie că au fost ignorate, fie că au fost numai identificate fără interpretare. Menţiuni găsim, de exemplu, la Tiktin[2], care vorbeşte de „un pronume care se referă la o gândire întreagă": «*Trebuie să pleci.*» *O ştiu.* De asemenea, şi Philippide[3] identifică „pronumele **o** cu formă feminină şi cu înţăles neutru" în „idiotizme", ca, de exemplu, *a o întoarce în lapoviţă, a o pârli la fugă* etc. Menţiuni ale valorii neutre a acestei forme pronominale se găsesc şi la Puşcariu[4], în *Gramatica Academiei*[5] sau la D. Irimia[6]. Inconsecvenţele de interpretare s-ar putea explica prin constatarea că faptele de limbă avute în vedere sunt specifice limbajului familiar şi popular, limbii vorbite deci, în timp ce teoria gramaticală se axează principial pe normele limbii literare, nesuprapunându-se exact pe cele specifice limbajului familiar şi popular. Acest lucru face ca limba să „meargă" înaintea teoriei gramaticale.

În unele lucrări de specialitate mai noi se încearcă şi o explicare a funcţionalităţii şi a originii formei flexionare pronominale cu referent frastic sau fără referent identificabil, prin analiza modului în care a apărut în vorbire o astfel de structură[7], ştiut fiind faptul că limba nu admite prezenţa nici unui element în plus, în mod nejustificat.

Considerăm că unele dintre soluţiile propuse în teoriile gramaticale referitor la aceste fapte de limbă nu sunt convenabile. Astfel, în încercarea de a explica structurile de tipul *a o lua la sănătoasa* (unde **o** este considerată o formă pronominală neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal de persoana a III-a, feminin, singular, cu valoare neutră), unii gramaticieni au propus un posibil proces de evoluţie spre «valoarea neutră», identificând două etape:

1) desemantizarea lui **o** (pierderea legăturilor semantice cu antecedentul);

2) încărcarea funcţională a formei pronominale cu funcţii şi valori noi (funcţie lexicală de dezambiguizare şi o funcţie stilistico-pragmatică)[8].

În această situaţie ar trebui făcută precizarea care anume dintre formele pronominale **o** este avută în vedere (*o cu referent frastic* sau *o cu referent neidentificabil*), întrucât nu se poate vorbi de o desemantizare completă a lui *o cu*

---

[2] H. Tiktin, *Gramatica română pentru învăţământul secundar. Teorie şi practică.* Partea I. *Etimologia*, Iaşi, 1892, p. 93.

[3] Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, p. 233.

[4] Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 147 (sau în prima ediţie din 1940) [= Puşcariu, *Limba română I*].

[5] *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963 [= GA].

[6] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Polirom, 1997.

[7] Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române.* I. *Morfologia*, Iaşi, Institutul European, 1999, p. 251 [= Dimitriu, *Trat. I*]; Gabriela Pană-Dindelegan, *Pronumele „o" cu valoare neutră şi funcţia cliticelor*, în LL, 1994, I, p. 9–16 [= Pană-Dindelegan, *Pronumele*]; Gh. N. Dragomirescu, *Elemente, în propoziţie şi frază, cu funcţie gramaticală zero*, în LL, 1969, XXIII, p. 133, vorbeşte de caracterul expletiv al lui *o*, care este astfel în propoziţie element cu funcţie sintactică zero; Mihaela Secrieru, *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoşani, Editura Geea, 1998, p. 44, unde se vorbeşte de „cuvinte care îşi pierd contextual conţinutul funcţional".

[8] Pană-Dindelegan, *Pronumele*, p. 9.

referent frastic tocmai pentru că, în acest caz, se poate face totuşi trimiterea la un element substituit (propoziţie, frază sau text) şi, de asemenea, nici despre o desemantizare completă a lui *o cu referent neidentificabil*, pentru că astfel (nefiind cunoscute structurile iniţiale care, în timp, îşi vor fi pierdut sensul) devine imposibilă identificarea elementului substituit de forma pronominală. În ciuda rezervelor exprimate anterior, există câteva cazuri în care **se pare numai că s-ar putea** reconstitui elementul substituit din structura iniţială. Am putea spune că ar fi vorba aici de structuri anacolutice din care elementul substituit este suspendat, dar numărul mic de exemple (*a-şi duce viaţa de azi pe mâine*, redusă la *a o duce de azi pe mâine*, *a ţi-o scrie în frunte*, care vine de la vechi practici cum sunt tatuarea frunţii sau purtarea „amuletelor frontale"[9]) nu poate confirma această presupunere. Gabriela Pană-Dindelegan propune şi o terminologie nouă pentru cele două forme pronominale avute în vedere: pentru *o cu referent frastic* vorbeşte de o *pro-formă*, iar pentru *o cu referent neidentificabil* de un *non-substitut*[10]. Considerăm că termenul de *pro-formă* este ambiguu, întrucât, pe de o parte, nu se face precizarea de ce s-a apelat la *formă* pentru elementul substituit (propoziţie, frază, text), iar, pe de altă parte, nu este sesizabilă diferenţa faţă de un eventual termen *pro-formă* folosit pentru referentul nominal.

În legătură cu această formă pronominală cu referent neidentificabil s-a invocat şi problema tranzitivităţii[11] verbelor din îmbinări verbale stabile de tipul *a o lua la fugă*. Valenţa obligatorie de complement direct în acuzativ a acestor verbe pare a fi consumată în interiorul îmbinărilor verbale stabile de forma flexionară pronominală neaccentuată a pronumelui personal propriu-zis în acuzativ, nedublat de forma accentuată de acuzativ a aceluiaşi pronume (sau a unui alt pronume, numeral, substantiv)[12], care nu poate fi identificată. Or, există cazuri în care forma pronominală **o** nu poate fi complement direct pentru că verbul din îmbinarea verbală stabilă nu are o valenţă obligatorie de complement direct, situaţie remarcată de lingvişti[13], însă fără o explicaţie satisfăcătoare.

Referindu-se la structuri de tipul *a o întinde*, *a o rupe la fugă*, *a o tuli*, C. Dimitriu (*Trat. I*, p. 252) apreciază că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal este tipică pentru funcţia de complement direct, dar că aici această funcţie sintactică nu ar avea logică. De aceea, în concepţia autorului, situaţia descrisă ar fi similară cu dativul etic (dativul neaccentuat al pronumelui personal este tipic pentru funcţia de complement indirect, dar în îmbinări de tipul *mi ţi-l luă la fugă* nu se poate vorbi de un complement indirect, pentru că funcţia

[9] Pentru ultimul exemplu, vezi detalii la Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti, biografii – motivaţii*, Iaşi, Institutul European, 2001, p. 217.

[10] Pană-Dindelegan, *Pronumele*, p. 9.

[11] Considerăm că termenii *tranzitiv*, *tranzitivitate* nu acoperă decât parţial realitatea din limbă şi de aceea optăm pentru soluţiile terminologice *insuficienţă a verbelor* şi *valenţe obligatorii*. Pentru discuţii şi bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat. I*, p. 338–340, 349–353.

[12] *Ibidem*, p. 374.

[13] Puşcariu, *Limba română I*, p. 147.

sintactică nu are justificare logică). În acord cu lingvistul citat, considerăm convenabilă interpretarea formei flexionare *o* din îmbinări verbale stabile de tipul *a o întinde* ca un *acuzativ etic* care marchează doar participarea afectivă a vorbitorului la comunicare, având, aşadar, numai funcţie expresivă, nu şi funcţie sintactică.

În teoriile gramaticale şi în dicţionare este menţionată o „valoare neutră" sau „neutrală" atât pentru *o cu referent frastic*, cât şi pentru *o cu referent neidentificabil*. Apreciem, în primul rând, că termenul ***valoare*** este ambiguu; în al doilea rând, ***neutral*** ar fi o caracteristică a formei pronominale cu referent frastic (care se apropie astfel de alte forme pronominale, dar ale pronumelui demonstrativ – *de aceea* sau *aceasta* –, în contexte ca: *I-au plăcut întotdeauna cărţile; **de aceea** are o bibliotecă aşa de mare*).

Pornind de la cele prezentate mai sus, considerăm că o soluţie terminologică proprie pentru cele două situaţii ar fi: *o cu referent frastic* (sau *o neutral*), pentru forma pronominală din *Nu crede în minuni, asta a spus-o deja*, şi *o cu referent neidentificabil* (sau *o etic*), pentru forma pronominală din îmbinări verbale stabile de tipul *a o tuli, a o lua la sănătoasa, a o aduce din condei* etc.

În legătură cu originea lui *o neutral* şi a lui *o etic* s-au emis diverse ipoteze. Astfel, în lucrările lexicografice şi gramaticale consultate, ori nu s-a avut în vedere şi etimologia celor două folosiri speciale ale lui **o**[14], ori s-au propus soluţii mai mult sau mai puţin satisfăcătoare: un etimon latin *hoc*[15], un etimon dacic (Hasdeu, *apud* Ciorănescu), influenţă balcanică, origine albaneză[16] sau, cea mai frecventă opinie, din pronumele personal propriu-zis[17], forma neaccentuată, feminin, singular, complement direct în acuzativ. Dacă admitem că *o neutral* şi *o etic* sunt forme flexionare pronominale ale pronumelui personal *ea*, atunci celelalte soluţii etimologice ar fi nefondate, întrucât: deşi din neutrul latinesc *hoc* ar fi putut rezulta rom. **o** (prin căderea consoanei finale *-c* şi dispariţia lui *h-* în poziţie iniţială), se ştie că neutrul latinesc s-a pierdut, în general, iar în cazul pronumelor din limba latină, în special, forma pentru genul neutru a dispărut încă din latina populară[18]. Cât despre „originea dacică" a acestor forme, afirmaţia nu este demonstrabilă. Astfel, ipoteza cea mai convenabilă, deşi relativă şi ea, este cea a provenienţei lui *o neutral* şi a lui *o etic* din pronumele personal *ea*. Considerăm că se va fi ajuns la un *o etic* prin *o neutral*, putându-se stabili o evoluţie din perspectiva funcţionalităţii acestor forme flexionare pronominale, după cum arătăm mai jos:

---

[14] I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I. *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, de I.-A. Candrea, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1926–1931 [= CADE]; August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939 [= Scriban, *Dicţ.*].

[15] Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum I. O., 2001 [= CIORĂNESCU].

[16] Kr. Sanfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 132.

[17] Vezi şi *Dicţionarul limbii române*, I–II, Bucureşti, Socec, 1913–1944 [= DA] şi VI–XIV, Bucureşti, Editura Academiei, 1965 şi urm. [= DLR].

[18] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 2000, p. 152.

1) **o** cu referent nominal exprimat sau neexprimat, dar identificabil (*Am văzut-o pe Maria la film*). Acest **o** reprezintă un element din flexiunea supletivă a pronumelui *ea* < lat. *illae*;

2) **o** cu referent frastic exprimat, identificabil (propoziție, frază, text), de exemplu: *M-a supărat şi asta a făcut-o înadins*;

3) **o** cu referent neidentificabil (din îmbinări verbale stabile): *a o da pe românește*, *a o zbughi* etc.

III. Pentru a înțelege mai bine funcționalitatea lui *o cu referent neidentificabil* şi pentru a observa frecvența în limbă a îmbinărilor verbale stabile în structura cărora aceasta intră, am realizat – în special pe baza volumelor din DA şi DLR[19], a fişierului DLR pentru pronumele personal *el*, *ea*, precum şi a altor izvoare bibliografice sau a unor studii de gramatică în care s-a pus în discuție, direct sau indirect, problema lui *o etic* – un inventar al faptelor de limbă cercetate. Materialul astfel excerptat este constituit din 57 de verbe (considerate a fi cel mai frecvent utilizate) care intră în îmbinări verbale stabile împreună cu forma pronominală *o etic* şi cu alte părți de vorbire, generând un număr de aproximativ 136 de astfel de îmbinări, pe care le vom prezenta în continuare; perifrazele au fost ordonate după infinitivul verbelor:

1. a o aduce bine (din condei)
2. a o apuca cu gura înainte
3. a o apuca la stânga / la dreapta
4. a o apuca la fugă / la goană / la sănătoasa
5. a o apuca la drum
6. a o băga pe mânecă
7. a o brodi
8. a (i-)o coace cuiva
9. a o croi la fugă
10. a o da în frig / în ninsoare etc.
11. a o da pe românește / pe franțuzește etc.
12. a o da cumva
13. a o drege
14. a o duce de azi pe mâine
15. a o duce numai câteva zile
16. a o duce rău / bine
17. a o duce tot într-un plâns / într-un cântec etc.
18. a o face lată / fiartă / de oaie
19. a o face pe prostul / pe nebunul
20. a o face pe deșteptul / pe grozavul / pe marele
21. a i-o face cuiva (bună)
22. a i-o face coaptă cuiva
23. a i-o face cuiva cu vârf şi îndesat
24. a o împunge la / de fugă
25. a o încasa
26. a o încurca
27. a o încurca (cu cineva)
28. a o încurca „a o duce"
29. a o întinde
30. a o întoarce (pe foaia cealaltă)
31. a o întoarce în glumă
32. a o întoarce în lapoviță şi ninsoare
33. a o lăsa mai moale
34. a o lua la goană / la fugă / la sănătoasa

[19] A fost utilizat, de asemenea, *Dicționarul limbii române contemporane*, I–IV, București, Editura Academiei, 1955–1957 [= DL].

35. a o lua la picior / la papuc / la talpă / la tălpi
36. a o lua în poreală
37. a o lua din loc
38. a o lua razna
39. a o lua rara
40. a o lua peste câmp
41. a o lua de bună
42. a o lua la galop / la trap / la pas
43. a o lua pe ton oficial
44. a o lua la dreapta / la stânga
45. a o lua înainte / înapoi
46. a o lua către...
47. a o lua în vânt
48. a o lua pe cocoaşă / pe coajă
49. a o lua în freză
50. a o lua la măsea
51. a o lua pe ţigăneşte / pe româneşte etc.
52. a (i-)o lua cuiva înainte
53. a (i-)o lua cuiva în nume de rău
54. a o lungi (cu cineva, cu ceva)
55. a o mierli
56. a o nimeri
57. a o nimeri bine
58. a o paşli
59. a o pâşli
60. a o păţi (bună)
61. a o păţi cu cineva
62. a o petrece
63. a o pleca (din, la...)
64. a o porni la drum
65. a o porni spre...
66. a o porni de-a dura
67. a o porni de jos
68. a o porni cu stângul / cu dreptul
69. a o porni razna
70. a o porni ca o moară neferecată
71. a o potrivi
72. a o prinde la fugă
73. a o pune de mămăligă
74. a o rade la fugă / la sănătoasa
75. a o rătăci
76. a o rări
77. a (i-)o reteza cuiva
78. a o reteza cu cineva sau cu ceva
79. a o rupe cu cineva sau cu ceva
80. a o rupe la / de fugă
81. a o rupe de-a fuga
82. a o rupe la goană / la sănătoasa
83. a o rupe la picior
84. a o rupe din loc
85. a o rupe de plâns
86. a o rupe pe / în franţuzeşte, româneşte etc.
87. a o scălda (în două ape)
88. a o scoate (cu bine) / la sfârşit
89. a o scoate la un cap
90. a o scoate la capăt cu obrazul curat
91. a o scrânti (la matematică, la istorie etc.)
92. a o scrânti cu cineva
93. a o sfecli
94. a o sfârşi cu viaţa
95. a o sfârşi cu cineva sau cu ceva
96. a o şparli
97. a o şterge la fugă / la sănătoasa/ la picior
98. a o şterge englezeşte
99. a o şterpeli
100. a o tăia fuga
101. a i-o tăia cuiva
102. a o termina („Termin-o!")
103. a o trage pe mânecă
104. a o tuli la / de fugă
105. a o tuli la sănătoasa
106. a o tuli la deal / la vale etc.
107. a o tunde
108. a o ţine talpă
109. a o ţine într-o fugă
110. a o ţine într-un plâns / într-un cântec etc.

O serie de verbe apar doar în asemenea îmbinări verbale stabile ce depăşesc limitele exprimării elevate: *a fiert-o, a feştelit-o, a nasolit-o* etc. Alte verbe apar în îmbinări stabile de tipul *„Na-ţi-o bună că ţi-am dres-o!"*, considerate de unii specialişti locuţiuni sau perifraze proverbiale[20].

Prima atestare a unei îmbinări verbale stabile în care apare o formă flexionară pronominală **o** (cu un referent care nu este nominal) şi care trebuie luată în discuţie am identificat-o într-un text juridic din secolul al XVI-lea[21]:

A bărbatului şi a muierii nu-i scoatem număr de spiţe, ce o ţinem că e una (p. 272[v]).

Contextul ar putea demonstra etapa intermediară, de trecere de la o îmbinare (mai) liberă de cuvinte la o îmbinare stabilă, practic evoluţia de la ***o cu referent nominal***, prin ***o cu referent frastic***, spre ***o cu referent neidentificabil***, adică fără referent. O atestare ulterioară a lui ***o etic*** ar fi din *Letopiseţul* lui Miron Costin:

Se răcoşise şi oastea Litvei, numai să o plece din tabără[22].

Cele mai numeroase atestări aparţin unor autori ca Ispirescu, Creangă ş. a., ale căror opere abundă în elemente familiare şi populare, aşadar, specifice limbii vorbite, care conferă un plus de expresivitate scrisului. Nu am găsit astfel de structuri cu ***o etic*** în texte de limbă veche, şi anume în texte religioase, atestările menţionate părând să demonstreze că acest tip de îmbinări verbale stabile au fost şi sunt specifice mai ales limbajului popular, familiar şi, de aici, cu extensiuni în literatura artistică, acestea neexistând în stilul ştiinţific. Unele atestări conţin şi o formă pronominală neaccentuată care, principial, ar fi specifică complementului direct în acuzativ, în determinarea unui verb care nu are valenţă obligatorie pentru complement direct (*a pleca*). Trebuie menţionat că, deşi îmbinări verbale stabile de tipul *a o zbughi* au în interior un complement direct ce consumă valenţa unică a verbelor respective – care prezintă, prin natura lor, o astfel de valenţă obligatorie – pentru complementul direct, aceste îmbinări devin intranzitive[23].

S-ar putea spune că îmbinările verbale stabile cu verbe care nu au o valenţă obligatorie de complement direct s-au format după un tipar, un model deja creat, prin **analogie** (după structurile cu verbe cu valenţă obligatorie de complement direct), fapt ce pare a fi demonstrat şi de coexistenţa, în unele cazuri, a structurilor de acest tip cu sau fără **o**: *a o face pe nebunul / a face pe nebunul*. Acest tipar ar putea explica şi seriile sinonimice, pentru că se observă, mai ales în cazul verbelor de mişcare, o posibilitate de înlocuire atât a verbelor care intră în aceste perifraze (*a o apuca / a o croi / a o împunge / a o întinde / a o lua / a o paşli / a o pâşli / a o pleca / a o porni / a o prinde / a o rade / a o rupe / a o şparli / a o şterge / a o tăia / a o zbughi* etc.), cât şi a celorlalte părţi de vorbire cu care intră în combinaţie:

– substantive: *goană / fugă / talpă / sănătoasa / papuc / picior / porneală*;

---

[20] Pentru discuţii şi bibliografie, vezi Dimitriu, *Trat. I*, p. 48.

[21] *Pravila ritorului Lucaci (1581)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.

[22] M. Costin, *apud* H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–II, Bucureşti, 1903–1904 [= TDRG].

[23] Vezi nota 11 privind terminologia.

– prepoziții care precedă aceste substantive: *a o rupe la fugă / de fugă / de-a fuga.*

Se observă că, întrucât și verbele, și alte părți de vorbire din perifraze sunt înlocuibile, este aproape un nonsens faptul că tocmai elementul cel mai puțin stabil, pronumele (care este prin natura lui un substitut), reprezintă elementul comun, baza.

Din inventarul prezentat se observă că, din totalul de 57 de verbe, un număr de 21, adică aproape jumătate, sunt verbe de mișcare, generând structuri verbale cu aspect incoativ. Se poate constata, de asemenea, că majoritatea verbelor fac parte din fondul principal de cuvinte (*a aduce, a da, a duce, a face, a lăsa, a lua, a pleca, a porni, a rupe* etc.) și că mult mai puține aparțin limbajului considerat, de regulă, argotic; sunt de reținut însă utilizări argotice ale unor verbe din prima categorie (*a o mierli* „a muri", *a o șparli, a o șterpeli, a o pârli, a o pașli* „a fugi", *a o băga pe mânecă, a o fierbe, a o sfecli, a o feșteli, a o îmbulina* „a o încurca" etc.).

Există câteva structuri în care s-ar putea vorbi tot de un *o etic*, de exemplu: *a o înghiți, a o lăsa baltă / încurcată / moartă (în cânepă / în păpușoi).* O analiză mai atentă a contextelor în care apar aceste îmbinări verbale relevă faptul că întotdeauna forma pronominală **o** trimite totuși la un referent, și anume la un referent frastic (o situație anterioară din comunicare exprimată printr-o propoziție, frază, text): *A fost certat, dar a înghițit-o și pe asta și a trecut mai departe. Voia să-l reclame, dar a fost rugată să o lase baltă (cu asta).* Interesante pentru înțelegerea mecanismului de formare a acestor structuri sunt și exemple de tipul *Se plimbă și asta o face zilnic*, unde *asta o face zilnic* constituie un *pro-verb*[24], adică o structură de adâncime refăcută, în vorbire utilizându-se numai structura de suprafață: *Se plimbă și o face zilnic.*

După cum menționam în prima parte a articolului nostru, în limba română există și alte situații discutabile, în care forme flexionare pronominale la origine nu au un referent identificabil și sunt utilizate doar pentru a marca factorul afectiv implicat în comunicare. La fel cu *o etic* din îmbinările verbale stabile, astfel de cuvinte nu mai au o *funcție sintactică* sau de *marcă*, ci numai *funcție expresivă.* Aceasta este, de altfel, o altă distincție pe care o fac gramaticile mai noi spre deosebire de cele mai vechi, care nu-și puneau această problemă. Dacă structurile cu *o etic* sunt mai vechi și mai frecvente în limbă, există și structuri (cu forme pronominale fără referent identificabil) mai recente și cu o circulație mai redusă. Aceste structuri ar putea fi grupate în funcție de forme cazuale ale pronumelui în atenție, și anume există forme flexionare pronominale pentru cazul dativ ca *i* și *le*, care nu-și justifică existența decât prin funcția exclusiv-expresivă în contexte, ca *Dă-i cu bere, dă-i cu vin!, Zi-i înainte!*, dar și *Zi-le înainte!*, aceste forme neavând un referent identificabil.

[24] Dimitriu, *Trat. I*, p. 327; Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1994, s. v. *pro-verbe.*

Atât forma pronominală neaccentuată a pronumelui personal de persoana a III-a singular, cât şi cea de plural pentru cazul dativ nu au decât o justificare pur afectivă şi de aici denumirea de *dativ etic*[25], proprie, credem, şi pentru aceste forme (pe lângă structurile cu dativ etic de tipul ***mi ţi-l bătu***, recunoscute azi de toate gramaticile). Există însă şi forme flexionare pronominale pentru cazul acuzativ ca, de exemplu, *le* (pentru pronume personal, persoana a III-a plural), care apare tot din raţiuni pur expresive în contexte de tipul *le are cu matematica / le pricepe / le prinde repede*; pentru că nu i se poate identifica elementul substituit, considerăm că sintagma terminologică propusă de C. Dimitriu, *acuzativ etic*[26] (şi pentru această formă), este convenabilă, deoarece prin simetrie cu sintagma terminologică deja încetăţenită, *dativ etic*, îşi găseşte o justificare – *funcţia exclusiv-expresivă*. De aceea, şi pentru ***o fără referent identificabil*** (din îmbinări verbale stabile) s-ar putea vorbi, după cum am arătat deja, tot de un ***acuzativ etic***.

Unii gramaticieni au identificat şi alte posibile forme pronominale etice ca fiind soluţia terminologică cea mai potrivită pentru structuri ca *dar(ă)**mite*** şi *pasă**mite***, unde s-ar putea admite un *dativ etic* (***mi***) şi un *acuzativ etic* (***te***)[27].

Există în limba română, în limbajul familiar, folosiri ale unor forme pronominale neaccentuate care, deşi au referentul, în parte, identificabil, credem că şi-ar justifica prezenţa tot prin raţiuni expresive, în exemple de tipul: ***Te fac o*** *îngheţată?* sau ***M-a*** *plâns toată noaptea.*

Prezenţa formelor pronominale cu valoare etică nu este specifică numai limbii române şi nici măcar doar limbilor romanice (fr. ***la*** *chercher* „a o căuta cu lumânarea", ***la*** *garder bonne à qn.* „a i-o coace cuiva", *l'échapper* ***belle*** „a scăpa ieftin", ***les*** *mettre* „a o lua la sănătoasa" etc.[28]; sp. *tomar* ***la*** *del humo* „a o lua la fugă" etc.[29]; it. *prenderla per vera* „a o lua de bună", *farla a uno* „a i-o face cuiva"[30]), asemenea forme existând şi în limba greacă: *πην κοπάναω* „a o şterge", *τα βγάζω πέρα* „a o scoate la capăt" etc.[31] sau în limba engleză: *take* ***it*** *easy* „a o lua încet", *take* ***it*** *out of somebody* „a i-o plăti cuiva" etc.[32], de unde s-ar putea trage concluzia că acest tip de structuri s-ar datora unei **forma mentis** şi că am avea de-a face cu **universalii lingvistice**. Însă, ca şi în *gramatica românească*, şi în *gramatici* ale unora dintre limbile romanice şi germanice – unde există în *limbă* astfel de forme pronominale neaccentuate etice (cu referent neidentificabil) –,

[25] *Ibidem*, p. 252.

[26] *Ibidem*.

[27] *Ibidem*.

[28] Exemplele au fost extrase din Elena Gorunescu, *Dicţionar frazeologic francez-român*, Bucureşti, Teora, 1997.

[29] Rafael Pisot, Loreta Mahalu, Constantin Teodorovici, *Dicţionar spaniol-român de expresii şi locuţiuni*, Iaşi, Polirom, 2002.

[30] Nina Façon (coord.), *Dicţionar român-italian*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

[31] Valeriu Mardare, *Dicţionar român-neogrec*, Iaşi, Polirom, 2001.

[32] Adrian Nicolescu, Liliana Popovici, Ioan Preda, *Dicţionar frazeologic englez-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

acestea fie au fost ignorate[33], fie doar menționate, fără a se oferi și o interpretare clară sau o analiză a originii lor[34].

IV. Prin demersul nostru, am identificat mai multe tipuri de structuri cu forme flexionare pronominale neaccentuate cu referent diferit de cel nominal identificabil, exprimat sau nu, delimitând forma flexionară pronominală cu referent frastic (propoziție, frază sau text) de cea cu referent neidentificabil, pentru care am propus (sau am optat pentru) o terminologie adecvată (*o neutral* și *o etic*). Am stabilit un inventar, un corpus de asemenea fapte de limbă – ceea ce nu s-a făcut până acum decât parțial –, adunând un număr de aproximativ 140 de îmbinări verbale stabile în structura cărora intră un *o etic*. Am încercat să explicăm originea lui *o etic* (sau *o cu referent neidentificabil*), să arătăm dacă există vreo filiație cu limba latină și, pe baza paralelei cu alte limbi romanice și limbi germanice, precum și cu limba greacă, am ajuns la concluzia că se poate vorbi de **universalii lingvistice**, existența acestor tipuri de structuri datorându-se unei **forma mentis**.

LES FORMES PRONOMINALES *O* NEUTRAL ET *O* ÉTHIQUE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

Dans notre recherche on s'est proposé de démontrer l'origine et le fonctionnement de quelques structures contenant des formes flexionnelles pronominales inaccentuées, en particulier la situation de *o à référent phrastique* et de *o sans référent identifiable*, qu'on a individualisées par les syntagmes terminologiques *o neutral* et *o éthique*.

Dans ce but, nous avons établi un inventaire, un corpus de ce genre de faits de langue – ce qui jusqu'á présent n'a été fait que partiellement – et nous avons individualisé un nombre d'environ 140 périphrases verbales dans la structure desquelles il y a un *o éthique*.

En essayant d'établir l'origine de *o éthique* (ou de *o sans référent identifiable*), on a découvert qu'il y a des situations similaires dans les autres langues romanes, dans les langues germaniques, ainsi que dans la langue grecque, ce qui nous conduit à l'idée qu'il s'agit d'**universaux linguistiques**, ces types de structures étant possibles grâce à une **forma mentis**.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

[33] Pentru limba italiană: Giacomo Devoto, Doménico Massaro, *Grammatica italiana*, Firenze, 1952; pentru limba spaniolă: Broch Y Llop, *Gramatica della lingua spagnola*, Venezia, 1926; pentru limba germană: Octavian Nicolae, *Gramatica contrastivă a limbii germane*, vol. II. *Morfologie și sintaxă*, Iași, Polirom, 2001.

[34] Pentru limba franceză: J. Cl. Chevalier et alii, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, Librairie Larousse, 1964, p. 236; *„sans valeur précise"*, în G. Mauger, *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Langue parlée. Langue écrite*, Paris, Librairie Hachette, 1968, p. 182–188; „il a perdu toute valeur de représentant", în R. L. Wagner, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, Librairie Hachette, 1962, p. 186; reprezintă „un terme vague", în Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris, Ducoulot, 1980, p. 541. Pentru limba engleză: Leon Levițchi, Ioan Preda, *Gramatica limbii engleze*, București, Editura Științifică, 1967, p. 67–68.